

Јованка Калић

ДЕСПОТ СТЕФАН И ВИЗАНТИЈА

Стефан Лазаревић је стекао титулу деспота на византијском двору најпре од Јована VII Палеолога (1402), а затим и од цара Манојла II Палеолога (1410). У овом прилогу се истражују српско-византијски односи 1402–1427. године, односно промене у схватањима деспотске титуле. *Десѿой Сѿефан* постаје *Десѿой Краљевине Рашке*.

Предмет мога излагања је један одељак српско-византијских односа и само један период владе Стефана Лазаревића. То је тзв. „деспотски период“ његове владе (1402–1427).

Разлоге за издвајање ове целине видим у следећим чињеницама.

Међу српским владарима XV века који су носили титулу деспота, Стефан Лазаревић је једини који је то достојанство стекао још увек према обичајима Византијског царства. Он је ту титулу добио, као што је познато, августа 1402. године из руку Јована VII Палеолога, тада савладара цара Манојла II Палеолога и то у царској престоници, у Цариграду, што није био случај са потоњим српским владарима из породице Бранковића. Заправо, византијска традиција у погледу додељивања деспотског достојанства у случају Стефана Лазаревића у потпуности је поштована — уговорен је брак са сродницом династије Палеолога, сестром византијске царице из породице Гатилузија, тада врло утицајне у Царству. Једину посебност чини то што је Стефан Лазаревић још једном добио деспотски венац и то при повратку цара Манојла II у земљу и у врло драматичним околностима 1410. године.

О свему што је значајно у вези са титулом деспота у Византији и Србији најбоље је у нашој средини писао академик Б. Ферјанчић и ово излагање почињем управо сећањем на драгог пријатеља и изузетно заслужног научника за развој византологије код нас.¹

Моја намера је овом приликом само једна — да упоредим титулу деспота коју су Палеолози у два маха подарили Стефану Лазаревићу (1402, 1410) са ре-

¹ Б. Ферјанчић, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960.

алним политичким приликама у којима је Стефан Лазаревић био принуђен да остварује своју политику. Да ли је титула деспота у Србији почетком XV века доживела неке преображаје? На крају је и сам Стефан Лазаревић преобликовао своју титулу. Шта се догодило? Владарске титуле су у средњем веку део друштвене историје. Шта оне могу да открију у овом случају?

Почетком XV века (између 1402. и 1427) у балканским земљама све је зависило од Турака. Неке државе више не постоје (Бугарска), друге су у вазалном односу према њима — Византија и Србија подједнако. У сенци османске историје је и тренутак када је Стефан Лазаревић добио титулу деспота: августа 1402. султан Бајазид је поражен у сукобу са Татарима и заробљен. Његови наследници почињу борбу за власт. Хришћански владари се надају попуштању турског притиска. Цар — савладар Јован VII Палеолог додељује титулу деспота Стефану Лазаревићу на његовом повратку са бојишта код Ангоре (Анкара). Савезништво је било потребно и Византији и српском кнезу. Било је то време када „царства више нема“, како је Иван Ђурић сликовито навео у својој књизи речитог наслова „Сумрак Византије“.² Или, преведено на језик свакодневице оног доба, у царском двору, један турски вазал — Јован VII Палеолог додељује деспотску титулу другом турском вазалу — Стефану Лазаревићу.

Титулу деспота Стефан је носио до краја живота.³ То најбоље сведоче потписи његових повеља: *десѡой Сѡефан* (тачно: титула и лично име). Та титула је доносила углед владару у српској средини, која је још високо ценила византијске институције. То је била и предност коју је Стефан Лазаревић стекао у очима савременика али и корист у односу на сроднике и супарнике у унутрашњим борбама у Србији (Вук Лазаревић, Бранковићи).

Иако титула сама по себи није обавезивала на одређени смер у политици, она је у идеалном смислу ипак везивала носиоца титуле за царски двор. Живот је, међутим, ишао другим током. Још исте године (1402) Стефан Лазаревић и Византија су се нашли на супротним странама у династичким борбама у Турској. Бајазидов син Сулејман, кога је подржавала Византија, подстакao је Бранковиће у сукобу са Стефаном Лазаревићем. Са турским одредом војника требало је да спрече повратак деспота Стефана у земљу. Покушај није успео, а сукоб се завршио битком код Трипоља на Косову (21. новембар 1402). Победу је однео деспот Стефан.⁴

Јован VII Палеолог је имао тада добре односе са Сулејманом, са којим је почетком 1403. године склопио и повољан споразум у Галипољу уз учешће Венеције, Ђенове, војводе Наксоса и ритера са Родоса. Сулејман је Византији вратио значајне поседе, а за Стефана Лазаревића је поново био предвиђен вазалски однос са Сулејманом (плаћање данка и војна служба у корист султана, али без обавезног личног учешћа у походима).⁵

² И. Ђурић, *Сумрак Византије*, Београд 1984, 13 sq.

³ А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 1995, 56–57.

⁴ *Историја српског народа II*, 1982, 67–68 (Ј. Калић).

⁵ Ј. Радоњић, *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века*, Нови Сад 1905, 14–15; G. Ostrogorsky, *Byzance, État tributaire de l'Empire turc*, ЗРВИ 5 (1958), 53–55; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 126–128, 142.

Било је јасно да ослабљена Византија у династичким борбама у Османском царству (1403–1413) у потпуности зависи од Турака, мења политику према тренутним интересима. То је чинио и Стефан Лазаревић. Ратовао је против Сулејмана, преговарао, помагао његове противнике (Сулејманов брат Муса је уживао подршку деспота Стефана), затим опет ратовао, године 1410. чак и надомак византијске престонице (битка код Космидиона јуна 1410). Византија је и тада била на страни Сулејмана, деспот Стефан у табору принца Мусе.⁶ Био је то још један разлаз деспота и Византије. Тада је на царском престолу био Манојло II Палеолог (1391–1425). Он је на царском двору Стефану Лазаревићу поново уручио деспотски венац (1410). Ништа друго Византија више није могла да пружи.

На другој страни, Стефан Лазаревић се окренуо Угарској, такође угроженој ширењем Османлија (напади на Срем и Банат после битке код Никопоља 1396, продор до Птуја). Деспот Стефан је постао вазал угарског краља Жигмунда (1403–4) преговорима које је водио Пипо Спано и који нису текли без препрека.⁷ Резултат је познат: деспот Стефан је добио Мачву и Београд и савезника на бојном пољу против Турака, али и обавезе према већ устаљеном кодексу вазалских односа у Европи (*auxilium — consilium*). Деспот Стефан је то схватио као „ослобођење“ од ропства и наду да су се „тамни облаци“ разишли, како је сам записао у једном тексту.⁸ Веровао је да је прешао пут од покорности ка слободи.⁹

Међутим, за нашу тему је од значаја поступност приближавања деспота Стефана Угарској. Оно се одвијало у неколико фаза: најпре ступање у вазалске односе 1403–4, затим јачање међусобних веза 1408–1411, најзад преговори о наслеђу престола у Србији у Тати 1426. године.

Скренула бих пажњу на једну личност — Николу Горјанског Млађег, који је био ожењен ћерком кнеза Лазара, сестром деспота Стефана. После њене смрти (пре 1401), он се оженио Аном из породице грофова Цељских.¹⁰

Никола Горјански Млађи је спадао у најближе сараднике краља Жигмунда. То се нарочито показало када је стари и велики сукоб Жигмунда са делом угарског племства (Лига Кањижаја и др.) достигао врхунац хапшењем краља Жигмунда у Будиму априла 1401. године. Заточени владар је спроведен у утврђени град Вишеград, а његови противници су хитно тражили новог владара. Тада је

⁶ N. Filipović, *Princ Musa i šejn Bedreddim*, Sarajevo 1971, 139–140; *Св. Новаковић*, Срби и Турци XIV и XV века, Београд 1960, 375–379, 466–467 (коментар С. Ђурковића).

⁷ *Св. Спанојевић*, Пипо Спано. Прилог српској историји почетком XV века, Београд 1901, 8–9; *исти*, О Филипу Мацарину, Гласник Историјског друштва у Новом Саду 4, (1931), 302–304.

⁸ Повеља манастиру Хиландару: F. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii, Vindobonae* 1858, 331; Б. Трифуновић у књизи Деспот Стефан Лазаревић, Књижевни радови, СКЗ, Београд 1979, 148, 162.

⁹ Повеља манастирима Тисмани и Водици, нав. дело, 153, 167 (Б. Трифуновић).

¹⁰ Из првог брака Николе Горјанског Млађег помиње се један син 1401, који је у ствари био унук кнеза Лазара, јер се Никола Горјански управо те године (1401) тек заручио са Аном Цељском, рођеном сестром потоње угарске краљице Барбаре (Жигмунд се оженио Барбаром 1405: V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 329–330; П. Рокан и др., *Историја Мађара*, Београд 2002, 132; E. Mátyusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990, 63).

Жигмунду притекао у помоћ Никола Горјански Млађи. Преговорима и личним залагањем успео је да преведе краља у свој град Шиклош у барањској жупанији, а затим га је исте године ослободио затвора. Да би то остварио, он је као таоце дао брата и сина. Краљ Жигмунд га је обилато наградио за те услуге: Никола Горјански Млађи је већ 1402. године постављен за палатина на угарском двору и ту част обављао је до краја живота 1433. године. Уживао је неограничено поверење краља Жигмунда, а по функцији је био најутицајнији великаш у Угарској. Од 1405. године био је и близак сродник краља Жигмунда (пашеног).

Српско-угарске везе у доба Стефана Лазаревића су успостављене и учвршћене у време палатината Николе Горјанског Млађег (1402–1433), који је током честих и дугих одсуствовања краља Жигмунда из земље, практично управљао државом. Са њим је Стефан Лазаревић остао у блиским односима, како то догађаји показују. „Историја у простору“ показује, поред тога, да се палата деспота Стефана у Будиму налазила у средишту угарске престонице, недалеко од катедрале, у средњовековној „Италијанској улици“, данас Országház utca 9, у близини палате Горјанских. Трагајући за палатом деспота Стефана у Будиму, поредила сам је са велелепном зградом Горјанских у томе граду.¹¹

Ту палату стекао је деспот Стефан у другој фази приближавања Угарској (1408–1411). Видљиви знак јачања деспотових веза у угарском друштву представља оснивање витешког Змајевог реда 1408. године. Основан је да окупи Жигмундове присталице и најближе сараднике у борби против бројних непријатеља. Данас се зна да је главну улогу у стварању тога реда и избору личности имао управо палатин Никола Горјански.¹² У свечаној владарској повељи поводом оснивања тога реда (децембар 1408) као први међу изабранима наведен је Стефан Лазаревић (брат прве жене Николе Горјанског, ћерке кнеза Лазара). Затим следе сродници Жигмундови (Херман Цељски, Фридрих Цељски), као и брат Николе Горјанског Јован Горјански, Никола Сечи и други.¹³ Отада је деспот Стефан редовно одлазио на угарске саборе, учествовао у дипломатским преговорима, истицао се на међународним скуповима одржаним на Жигмундовом двору.¹⁴ Вести о томе стизале су и у Немачку.¹⁵ И ту, у Будиму, сусрешће се последњи пут византијски цар и српски деспот (1424), далеко ван Византије и Цариграда, у околностима, које не само због симболике, већ и реалне политике много говоре о балканским приликама, о српско-византијским односима, али и о европској политици према том простору.

Том сусрету претходили су бурни догађаји. Када је у Турској власт преузео Мурат II 1421. године, нова опасност се надвила над суседне земље. Прва је

¹¹ *J. Калић*, Палата српских деспота у Будиму, Зограф 6 (1975), 51–58 са прегледом извора и литературе. Поставили смо спомен-плочу са текстом и ликом деспота Стефана (*С. Вујчић*, *Н. Мићурић*, *J. Калић*) на фасаду зграде.

¹² *E. Mályusz*, Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437, 75–76.

¹³ *G. Fejer*, Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis, X/4, Budae 1841, 687.

¹⁴ *Константиин Филозоф*, нав. дело, 311.

¹⁵ *Eberhard Windecke*, Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds, ed. *W. Altmann*, Berlin 1893, 177.

на удару била Византија. У Цариграду је уз остарелог цара Манојла II Палеолога послове преузимао син Јован VIII. Пошто је Византија подржала самозванца Мустафу у борби против Мурата II (1421), султан је опсео Цариград (1422). И други покушај подстицања унутрашњих сукоба у Османском царству није успео. Муратови противници, међу њима и Византија, подржали су и другог Мустафу, овога пута млађег брата султановог. И он је подлегао у борби, убијен је јануара 1423. године.¹⁶ За разлику од Византије, деспот Стефан је одбио све понуде претендената да се придружи борби против Мурата II.¹⁷ Он је обновио вазалске односе са новим султаном пошто му је овај упутио посланство у Београд (1422).¹⁸ Још једном су се разишли интереси византијског двора и српског деспота.

Цариград се прихватио јединог преосталог средства — тражења помоћи на Западу. Византијска искуства на том плану нису обећавала много. Искусио их је и Манојло II Палеолог током свог вишегодишњег боравка у западним земљама. Увек је црквена унија била предуслов за помоћ, а обећања нејасна и неизвесна. Ипак, тим путем кренуо је и Јован VIII новембра 1423. године.

Јован VIII се упутио најпре у Венецију, у намери да допринесе стварању хришћанске лиге за борбу против Турака. Међутим, та иницијатива се у Венецији сукобљавала са мноштвом интереса које су Млечани имали у односима са суседним државама у самој Италији и ван ње. Посебно су били важни односи Венеције и Угарске, одавно супарнички у Далмацији и другде. Без њихове сарадње у заједничком подухвату борба против Османлија није била могућна. Неповерење је било велико и византијски цар је само могао да понуди своје посредништво у преговорима о њиховом измирењу.¹⁹ После задржавања у Милану, Мантови и Павији, Јован VIII је кренуо у Угарску на двор краља Жигмунда. Ту је стигао крајем јуна 1424. године. Жигмунд му је испред Будима изашао у сусрет и указао све почести уобичајене за такве прилике.²⁰

Деспот Стефан се тада такође налазио у Будиму. Он је из Будима упутио једно писмо локалним властима у Угарској 15. јуна 1424. године. И ту је дошло до мале забуне у научној литератури. У документу јасно стоји да је писан 1424. године, али су издавачи начинили грешку у свом издању па се то пренело у научну литературу.²¹

¹⁶ P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, II, Wien 1977, 412–413, 618; N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV siècle* I, 324; J.W. Barker, *Manuel Palaeologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick–New Jersey 1969, 369 и др.

¹⁷ J. Капић, Деспот Стефан Лазаревић и Турци (1421–1427), *Историјски часопис* 29–30 (1983), 9–10.

¹⁸ Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског, ed. B. Јазић, *Гласник СУД* 42 (1875), 315–316. У Венецији се то већ изричито знало 1423. године: S. Ljubić, *Listine VIII*, 188, 241.

¹⁹ N. Jorga, *Notes et extraits*, I, 350, 352.

²⁰ Gy. Moravcsik, *Византијске императоре и их послы в г. Буда*, *Studia byzantina*, Budapest 1967, 354–4; уп. K. Јуречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 345; M. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 128; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 259.

²¹ L. Thallóczy — A. Áldásy, *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II (Monumenta Hungariae Historica 33)* Budapest 1907, 71; K. Јуречек–J. Радонић, *Историја Срба II*, 348, нап. 27. Грешку

У Будиму су вођени широки разговори. Биле су то велике теме хришћанског света. Византијски цар и његов домаћин, тада краљ Угарске и владар Немачке (изабран јула 1411. године за немачког краља), покренули су важна питања европске политике. Жигмунд се залагао да се црквени раскол превазиђе. Саветовао је своје госту да ради на склапању уније, наводно и ради добра западне цркве, сведочио је касније сам Јован VIII Палеолог.²² Борба против Турака била је средишна тачка византијског интересовања. Мисао о крсташком рату против неверника била је блиска краљу Жигмунду, он сам је учествовао у једном таквом подухвату (1396. битка код Никополја), а борбу против Османлија Угарска је редовно водила на својим границама. Изгледа да су током двомесечних преговора (22. јун — 24. август 1424), поред начелне сагласности о потреби такве борбе, уобличени и неки конкретни планови. Краљ Жигмунд је средином јуна 1424. године изражавао спремност да наредне године окупи велику војску за борбу против Турака и других непријатеља.²³

Кључни су, опет, били односи Угарске и Венеције. Мисао о њиховој заједничкој акцији против Мурата II, због суштински различитих интереса двеју држава није се могла ни брзо ни лако остварити. Преговори су настављени и после одласка византијског цара из Угарске. За то време је султан успео да склопи мир са Угарском. Његови посланици су у лето 1424. године такође боравили на угарском двору и успешно окончали мисију.²⁴

У свим тим преговорима учествовао је Стефан Лазаревић. О Србији се расправљало ван Србије. Током 1425. године одвијала се жива дипломатска активност. Деспотов посланик је почетком августа 1425. године у Венецији предлагао склапање српско-млетачког мира (сукоби у Зети, наслеђе Балше III). Истовремено се залагао за измирење Венеције и Угарске и истицао корисност Мустафе („трећи Мустафа“), новог противника Мурата II у заједничкој борби против Турака.²⁵

Тек октобра 1425. године стигао је у Венецију угарски план за склапање антитурског савеза. О њему се расправљало у Сенату 30. октобра, дата је начелна сагласност. Жигмунд је предлагао да Угарска преузме дејства на копну, а Венеција на мору и Дунаву. Међутим, све је још било спорно (опремање војске, финансијска питања, Угарска је тражила да се Венеција обавезе да неће склапати сепаратни мир са султаном и друго).²⁶ Преговори су се отезали, различити интереси се нису могли ускладити, неповерење је било велико. То је искористио Мурат II и у јесен 1425. године напао Србију. Његова војска је из правца Софије

је запазио *Б. Сј. Радојичић*, Избор Данила III и канонизација кнеза Лазара, Гласник Скопског научног друштва 21 (1940), 71, као и *Радошић*, Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII до XVI века, Глас СКА 187 (1941), 161–165.

²² *И. Ђурић*, Сумрак Византије, 261, на сабору у Ферари 1437.

²³ *J. Nagy — G. Nagy — D. Veghely*, Codex diplomaticus comitum Zichy VIII, Budapest 178–9.

²⁴ *Eberhart Windecke*, о.с.177; *A. Huber*, Geschichte Österreichs II, Gotha 1888, 530.

²⁵ Необјављена хроника: *Antonio Morosini*, Cod. Marc. 2049, cl. VII, coll. 8332; *J. Кауић*, Деспот Стефан Лазаревић и Турци, 14.

²⁶ *N. Jorga*, Notes et extraits, I, 409–410.

преко Пирота и Ниша продрла у Поморавље и нанела огромну штету. Стефан Лазаревић је почетком октобра 1425. године хитно набављао барут и оружје у Дубровнику, а дубровачка влада је својим трговцима забранила да одлазе у деспотове земље и оне Ђурђа Бранковића. Влада је при том упозорила своје грађане у Србији да се добро држе у несрећи која је задесила земљу.²⁷ Тамишки жупан Пипо Спано је ратовао у Србији против Турака.²⁸ Борбе су окончане миром који је склопљен те године.²⁹

Преговори о антитурском савезу против султана Мурата II, које је у Будиму подстакао цар Јован VIII, пренели су се и у 1426. годину. Спорове између краља Жигмунда и Венеције покушали су у један мах да реше посланици из Фиренце. Венеција је желела да склопи примирје с Угарском пре него што се укључи у антитурске борбе. И у тим преговорима је учествовао Стефан Лазаревић. Један од фирентинских посланика на угарском двору забележио је да се у аудијенцији код краља Жигмунда 10. маја 1426. године српски владар залагао за гледишта супротна интересима Венеције.³⁰

Крај ових замашних антитурских планова деспот Стефан није доживео. Турци су почетком 1427. године напали Србију, а деспот је умро јула месеца те године.

Ако се српско-византијски односи у време деспота Стефана (1402–1427) посматрају на политичкој равни, очигледно је да је дошло до удаљавања: заједничке границе више нема, турски поседи раздвајају две државе. Свако води своју политику према тренутним приликама. Савезници се траже различито: Византија на Западу у најширем смислу речи, Србија у Угарској.

Деспотска титула прати прилике времена. У Србији, у повељама Стефана Лазаревића, у интитулацијама, он је увек наведен као „деспот Стефан“, „господин деспот Стефан“, или „благоверни деспот Стефан господин всем Србљем и Подунављу“ (повеља за манастир Хиландар 1406) и слично. У потписима: „в Христа Бога благоверни и христољубиви господин Србљем деспот Стефан“, „милостију божијеју господин всю земљу српској и Поморју и подунавским странам деспот Стефан“ (повеља Дубровчанима 1405), или „милостију божијеју господин Србљем деспот Стефан“ (повеља Лаври Св. Атанасија, 20. јануара 1427).³¹ Увек је „деспот Стефан“ — титула и лично име, како је било уобичајено у византијској пракси.

Овом приликом остављам по страни како су други у Србији деспота називали. Ради илустрације, само неколико примера: најчешће „господин деспот

²⁷ Историја српског народа II, 212 (Ј. Калић).

²⁸ С. Сџанојевић, Пипо Спано, 11, 14.

²⁹ Константин Филозоф, нав. дело, ед. Јагић 317.

³⁰ В. Макушев, Итаљанские архиви, Записки императорской академии наук 16, С. Петербург 1870, 20; Сџ. Новаковић, Италијански архиви и наша историја, Гласник СУД 28 (1875), 435; G. Wenzel, Ozorai Pipo. Magyar történelmi jellenrajz Zsigmond király korából, Magyar Akadémiai Ertesítő 3 (1859), 216–218.

³¹ А. Веселиновић, Држава српских деспота, 56–57; Б. Ферјанчић, нав. дело, 184–185 и д.

Стефан“, често само „деспот“. Код Константина Филозофа, једном има „господин Србљем деспот“.³² Наилази се и на „славни деспот“,³³ или „наш деспот“, у молитви за „деспота нашег Стефана“, затим „државни деспот“, „велики деспот“.³⁴

У Угарској стање је друкчије. Сам деспот из своје канцеларије у Београду у латинским документима, у интитулацији пише: „Stephanus dei gratia despotus Rasscie“.³⁵ Из Будима пише 1424. године локалним властима у Угарској „Stephanus dei gratia Rasscie despotus“.³⁶ Он себе у Угарској назива *десџоџом Раишке*, титула се везује за *државу*, а не за лично име носиоца титуле, како је било уобичајено у византијском свету. Или још јасније, краљ Жигмунд назива Стефана Лазаревића *десџоџом Краљевине Раишке* (Жигмундова повеља за Пипа Спана од 27. маја 1407).³⁷ *Десџоџ* се у Угарској изједначава са *dux*, јавља и упоредо.³⁸

Лична и дворска титула из Византије у Србији постаје владарска титула, а у Угарској се у разним варијантама везује за *Раишку краљевину*. Везује се не само за *земљу* којом влада Стефан Лазаревић, како се у нашој средини већ одавно сматра (Б. Ферјанчић, А. Веселиновић и др.), *него за државу коју признаје западни свет*. То је Српска краљевина, *Рашка краљевина*, тако названа по првом крунидбеном месту у Србији, по рашком храму Св. апостола Петра и Павла (данас Петрова црква код Новог Пазара), односно области. Ту је крунисан Стефан Првовенчани 1217. године круном коју је папа Хонорије III упутио Немањиним сину.³⁹

То је држава коју признаје западни свет. Постоји обиље грађе за ту тему. Навешћу само један пример. Кнез Лазар је за краља Жигмунда „кнез Краљевине Рашке“ („Lazarus kenezius Regni Rasscie“, у повељи за Николу Горјанског Млађег).⁴⁰ Ђурађ II Страцимировић је „господар Зете у Краљевини Рашкој“, итд.⁴¹

Идеолошки модел је западноевропски. Круна не припада краљу него краљевини крајем XIV века у Угарској. У време краља Жигмунда догодила се промена. Током борби једног дела племства (Кањижаји лига 1387–1397 и даље), племство је настојало да ограничи краљеву власт. У претходном периоду (тзв. анжујска епоха) круна је суштински била везана за краља (*corona regia*). Појам *круне краљевине* (*corona regni*), дакле — *круна државе* јавља се први пут у тзв. *Изборној конститицији* у време избора Жигмунда Луксембуршког за угарског кра-

32 *Константиин Филозоф*, превод: СКЗ 92–3, 117, 123, 124.

33 *Константиин Филозоф*, нав. дело, 47.

34 *Б. Трифуновић*, Књижевни радови 133, 134 и др.

35 *L. Thallóczy — A. Áldásy*, о.с. 61–63; *К. Јуречек*, Историја Срба, II, 348–9, 376.

36 *L. Thallóczy — A. Áldásy*, о.с. 71, год. 1424.

37 *L. Thallóczy — A. Áldásy*, о.с. 68, *passim*; *А. Веселиновић*, нав. дело, 52–56.

38 *F. Pesty — T. Ortva*, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez* (1183–1430), *Pozsony* 1876, 478–9; *F. Šišić*, *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, *Starine JAZU* 39/1938, 240–241 и др.

39 *Ј. Калић*, Претече Жиче: крунидбена места српских владара, *Историјски часопис* 44 (1997), 77–87; *исџи*, *Рашка краљевина* (*Regnum Rasscie*), *ЗРВИ* 41 (2004), 183–189.

40 *Codex diplomaticus patrius VII*, 436; *F. Šišić*, *Nekoliko isprava*, 279 и др.

41 *Ј. Калић*, *Срби у позном средњем веку*, Београд 1994, 59.

ља 1387. године. Тада и *Краљев савет* постаје *Државни савет* у време заточеништва краља Жигмунда 1401. године.⁴²

Према том моделу Стефан Лазаревић је могао бити само „деспот Краљевине Рашке“, наравно уз латинску формулу „*Dei gratia*“ (Божјом милошћу), како је и у Србији већ био обичај када је у питању владарска титула. Све је то далеко од византијских норми. Свет се изменио. Само уз подршку Угарске (војну и економску) могли су се бранити остаци српске државе. Нажалост, само привремено.

Jovanka Kalić

DESPOT STEFAN AND BYZANTIUM

The topic of this paper is one aspect of the relationship between Serbia and Byzantium at the beginning of the 15th Century, during the so-called “despot period” of the reign of Stefan Lazarević (1402–1427), namely the fate of the Byzantine title of Despot in Serbia against the background of the political situation in the Balkans at the time of Turkish domination.

Knez Stefan (1377–1427), Knez Lazar's son, received the title of Despot according to the procedure long ago established at the Byzantine Court. In Byzantium, this title, which was second in rank only to the title of the Emperor, used to be endowed to the relatives of the imperial dynasty, it was not hereditary and did not depend on the territory ruled by the bearer of the title. It was a personal court title of the highest rank in Byzantium. This honor was bestowed upon the young Knez Stefan in summer of 1402 after his return from the battlefield of Angora (Ankara), where Sultan Beyazid I suffered a disastrous defeat from the hands of the Tatars. The Serbian Knez was solemnly received in Constantinople, a marriage between himself and a sister of the Byzantine Empress was arranged and John VII Palaeologus, the co-regent of the then-absent Emperor Manuel II Palaeologus, endowed him with the title of Despot. Knez Stefan carried this title till the end of his life. It was held in great honors in Serbia and was broadened in meaning to designate a ruler's title in general, remaining alive among the Serbs even after the fall of the Byzantine Empire. Stefan Lazarević received the dignity of a Despot once more, in 1410 in Constantinople.

All this notwithstanding, the political situation in the South-East of Europe at the beginning of the 15th Century was all but favorable. Some Christian states were conquered by the Turks (Bulgaria), some were vassals of the Sultan (Byzantium,

⁴² E. Mályusz, Kaiser Sigismund, 62–63.

Serbia). Everything depended on the Ottomans. At the time of dynastic conflicts in the Turkish Empire (1403–1413) as well as afterwards, the political interests of Byzantium and Serbia were different, even at times contrary. What they had in common was the attempt to find allies in the West, especially among the countries which had an interest to fight against the Turks, so an initiative was raised to form a Christian League to that effect. Despot Stefan, in his capacity as a vassal of the Hungarian King Sigismund of Luxembourg, took part in the negotiations the Byzantine Emperor John VIII Palaeologus held in Buda with his host (1424). This was the last meeting of the Serbian Despotes with the Byzantine Emperor.

The title of Despotes had changed with respect to the Byzantine norms. Despot Stefan became the Despotes of the Kingdom of Rascia (Raška), as the Kingdom of Serbia was called in the West. The personal title of the Byzantine Imperial Court was thus transformed in accordance with the non-Byzantine traditions of the Serbian political ideology.